

Момир САМАРЦИЋ
Филозофски факултет
Нови Сад

**ПОГРАНИЧНИ ПРОБЛЕМИ У ОДНОСИМА
СРБИЈЕ И БУГАРСКЕ 1879–1884.
КОРЕНИ, РАЗВОЈ, ЗНАЧАЈ¹**

Погранични спор око српске пограничне карауле и припадности земљишта на српско-бугарској граници код села Брегова, са бугарске стране граничне линије, послужио је као повод прекиду дипломатских односа између Србије и Бугарске крајем маја 1884.² Предисторији овог питања, као и бројних сличних локалних пограничних проблема на српско-бугарској граници, у српској историографији дуго није била посвећена довољна пажња. Међутим, сукоби на граници обележили су прве године међудржавних односа Србије и Бугарске, непрестано су се понављали и доприносили постепеном погоршању односа како две државе, тако и локалног становништва.

Рад *Међународне комисије за разграничење Србије* на обележавању нових граница Србије са Бугарском и Турском решио је дилеме које је српска влада имала око тачне трасе нове границе према Бугарској и Турској. На српско-бугарској граници убрзо после проласка комисије и протеривања српске управе из Трна и Брезника почело је обележавање „пограничног плота“ и подизање караула.³ Одређене су и коначне локације ђумручких станица на новој граници у

¹ Текст предавања одржаног на Научној трибини Историјског института 20. октобра 2005.

² Сви датуми у раду наведени су према Јулијанском календару, док су у напоменама наведени онако како су наведени у документу.

³ *Српске новине*, бр. 140, 26. јун 1879; министар војни министру унутрашњих дела, Београд, 27. августа 1879, ПЛ№ 6939, Архив Србије (=АС), Министарство унутрашњих дела, Полиција (=МУД-П), ф. XVIII, р. 101/879.

Власини и код Суковског моста, а у јулу 1879. донета је уредба о отварању нових ђумрука код Дешчаног Кладенца и у селу Ржани.⁴ Крајем истог месеца отворен је на старој граници, на путу Неготин–Видин код Брегова, одељак Радујевачког ђумрука на који је у септембру са ушћа Тимока пребачена скела, а у новембру 1879. са бугарском владом постигнут је споразум о отварању новог ђумрука на прелазу Вршка Чука.⁵ На тај начин испуњени су сви предуслови за несметан путнички и трговачки промет између две државе. Поштански промет између Србије и Бугарске почео је отварањем поштанске станице у Обреновцу, на путу Пирот–Софија, 11. новембра 1879.⁶

Обележавањем границе, организацијом царинске и санитарске службе, као и успостављањем поштанског саобраћаја учињени су први кораци ка нормализацији међудржавних односа и ситуације на граници. Решење ових питања ипак није донело крај проблема. Гранични спор настављен је, само је добио нов облик. Није више била реч о припадности Пирота, Врања, Ниша, Трна, Брезника и других места у граничној зони српско-бугарског етнографског простора. Ова питања решио је Берлински конгрес у складу са интересима великих сила, а међународна комисија спровела у дело. Међутим, резултати рада међународне комисије отворили су нове проблеме. Одређујући правац будуће српско-бугарске границе на најјефикаснији начин, често повлачењем праве линије, комисија углавном није водила рачуна о томе да селима која су остајала са једне стране границе остави и земљиште које је било њихово власништво. На тај начин, на бугарској страни остали су пашњаци, њиве и шуме, власништво села која су остала на српској страни и обрнуто, а гранична линија често је пресекала њиве и пашњаке остављајући по део са сваке

⁴ *Српске новине*, бр. 135, 19. јун 1879; бр. 156, 15. јул 1879; бр. 168, 31. јул 1879; Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, (Београд), 16. септембра 1879, АС, Министарство иностраних дела, Административно-правно одељење (=МИД-А), 1879, деловодни протокол, № 6066.

⁵ Министарство финансија Министарству иностраних дела, (Београд), 12. октобра 1879, АС, МИД-А, дел. прот., 1879, № 6732; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, (Софија), 30. новембра 1879, исто, № 8350.

⁶ Гулд Солзберију, Ниш, 24. новембра 1879, № 300, Public Record Office, Foreign Office (=PRO-FO) 105/8; Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, (Београд), 8. децембра 1879, АС, МИД-А, 1879, дел. прот., № 7894.

стране. Од турске власти тек ослобођеном сељаку земља којом је хранио породицу и шуме чије дрво га је грејало током зиме значили су више од чињенице да се његова њива и шума налазе са друге стране границе. Сељаци су прелазили границу на местима на којима им је био најкраћи пут до њива, рушили су граничну ограду која је прелазила преко њиховог поседа, секли дрва са једне стране границе и преносили их на другу страну. Овакви случајеви појавили су се непосредно по обележавању границе, пре него што су успостављени дипломатски односи између Србије и Бугарске, и обележили су прву деценију српско-бугарских међудржавних односа. На локалном нивоу непрестани сукоби на граници изазивали су незадовољство пограничног становништва, пре свега према становништву и властима са супротне стране границе, затим су следиле жалбе вишим властима које су се често завршавале протестима једне или друге владе. Погранични сукоби утицали су на тај начин негативно на међудржавне односе, уносили у њих затегнутост и наметали владама потребу њиховог решавања.

Први сукоби догодили су се управо приликом обележавања границе. Сељаци из села Сенокос, које је остало са бугарске стране, предвођени командиром бугарске народне војске уништили су новопостављени „погранични плот” који је прелазео преко њихових имања. На предлог руског дипломатског агента у Софији Александра Давидова дошло је до састанка српско-бугарске комисије у близини Сенокоса. Услед разлика у упутствима комесара настали проблем није решен, али је већ само образовање комисије било корак ка решењу и указивало је на начин на који је пограничне проблеме неопходно решавати.⁷

Први гранични сукоб и састанак комисије одиграли су се у време успостављања дипломатских односа Србије и Бугарске. Иако

⁷ В. И. Косик, *Создание Министерства иностранных дел Болгарии и установление княжеством дипломатических контактов с Турцией, Сербией и Румынией*, *Bulgarian Historical Review*, 1982, 3, 27; министар иностраних дела Кнежевине Бугарске Министарству иностраних дела Србије, Софија, 28. јула 1879, АС, МИД-А, 1879, дел. прот, № 4908; Министарство војно Министарству иностраних дела Србије, (Београд), 30. јула 1879, исто, № 4922; начелник Пиротског округа и шеф штаба Нишавске дивизије капетан Драгомир Вучковић Министарству иностраних дела, (Пирот), 2. августа 1879, исто, № 5058.

нису утицали на спремност две владе да размене дипломатске представнике, јер је то било питање од много већег значаја, сукоби на граници наметнули су се као једна од првих тема у контактима две владе. Приликом поласка за Софију Сава Грујић добио је од Ристића инструкције да истакне да српска влада жели да изађе у сусрет свим лицима чија је земља остала са српске стране границе, али да не може да дозволи неконтролисано прелажење границе јер би на тај начин био отворен пут и разним злоупотребама и са једне и са друге стране. Овакво стање, по Ристићевом мишљењу, било је могуће дозволити у првих годину дана, а у међувремену би мешовита комисија решила спорна питања. Став своје владе Грујић је пренео Балабанову неколико дана после предаје акредитивних писама.⁸ На другој страни, 31. августа 1879, Кировић је предао прве ноте српској влади. У једној од тих нота молио је да се сељанима Сенокоса и околних села са истим проблемом чине олакшице приликом уживања својих поседа.⁹ Са истом молбом и Грујићу се обратио Балабанов.¹⁰ Мишљење министра унутрашњих дела било је, међутим, да сељани прелазе на местима где има ђумрука, а на местима где нема да са обе стране буду смештена одељења војске, да стока, сем оне за пољске радове, не сме прелазити границу, и да се никако не може дозволити сечење шума. Ове одредбе требало би да се поштују до пролећа, а тада би ово питање требало уредити продајом, заменом или на неки други начин.¹¹ И министар финансија сматрао је да није могуће отворити нове пролазе код Сенокоса и Росомаче.¹²

Почетком пролећа 1880, у време када је требало да почну пољски радови, проблем се поново појавио. Министар унутрашњих

⁸ Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, (Софија), 12. септембра 1879, исто, № 6044; Ј. Ристић министру унутрашњих дела, Београд, 21. септембра 1879, АС, МУД-П, 1879, П№ 7850, ф. XIV, р. 136/879.

⁹ Агенција Кнежевине Бугарске у Србији Министарству иностраних дела Србије, (Београд), 31. августа 1879, № 2, АС, МИД-А, 1879, дел. прот, № 5619.

¹⁰ Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, (Софија), 12. септембра 1879, исто, № 6044; Ј. Ристић министру унутрашњих дела, Београд, 21. септембра 1879, АС, МУД-П, 1879, П№ 7850, ф. XIV, р. 136/879.

¹¹ Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, (Београд), 24. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, дел. прот, № 6293.

¹² Министарство финансија Министарству иностраних дела, (Београд), 20. септембра 1879, исто, № 6239; исто истом, (Београд), 11. октобра 1879, исто, № 6775.

дела Србије због тога је издао пограничним властима наређење да дозволе сељацима са бугарске стране границе прелазак и обраду њиховог земљишта, под условом да и бугарске власти не праве проблеме српским сељацима.¹³ Приликом посете Београду у јуну 1880. заступник Србије у Софији Сава Грујић разговарао је са Јованом Ристићем о потреби да се ово питање реши што пре. Према Грујићевом сведочанству, тада је постигнута сагласност да се одреди рок за решавање проблема било продајом, било разменом имања, те да власници имања буду позвани да у том року реше ово питање. По повратку у Софију у јулу Грујић је о томе разговарао са председником бугарске владе Драганом Цанковом, али споразум није постигнут.¹⁴ Упркос томе, током следећих месеци погранични проблеми нису изазивали значајније неспоразуме у односима две државе. Поред узетости влада бројним питањима, на смирење ситуације на граници вероватно је утицала и већ поменута наредба министра унутрашњих дела Србије пограничним властима да дозволе прелазак и обраду земљишта сељацима са бугарске стране границе. Иако су се повремено појављивали проблеми и притужбе са једне и са друге стране, током 1880. питање пограничних имања није значајније узнемиравало односе међу пограничним властима на новој граници, као ни међу владама.

На старој граници није, међутим, био такав случај. Иако стару границу није обележавала међународна комисија пограничне власти биле су суочене са разним проблемима. Сељаци са обе стране нису се исувише обазирали на чињеницу да је реч о државној граници. Неовлашћени преласци границе, ван граничних прелаза и без јављања пограничним стражама, били су честа појава, а свака погранична караула покривала је велик простор и није била у могућности да спречи овакво понашање становништва. Један од највећих проблема биле су честе крађе стоке и намирница и са једне и са друге стране, које су затим постајале предмет расправе пограничних вла-

¹³ Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, (Београд), 1. маја 1880, исто, № 3257.

¹⁴ С. Грујић Ј. Ристићу, Софија, 7. августа 1880, АС, Министарство иностраних дела, Политичко одељење, (=МИД-ПО), 1880, Ф-II, Д-II, П/5-VI, пов. бр. 435.

сти, а неретко и две владе.¹⁵ Крадљивцима је погодовала чињеница да између две државе није постојао споразум о изручењу криваца, те су лакше могли проћи некажњено. С друге стране, непостојање поменутог споразума подстицало је осветничке акције.

Територијални спор на старој граници, на делу границе између Црноречког округа и Кулског среза, пресечен је у јуну 1879. одлуком руског комесара да граница иде старом трасом српско-турске границе, без икаквих измена, и територијална питања углавном нису играла значајнију улогу у споровима на старој граници.¹⁶ Изузетак је представљала граница код Трнавца, села на левој обали Тимока. Трнавац се налазио на самој обали, на најзападнијој тачки велике окуке Тимока зване „Кључ” која је са три стране обухватала плодно земљиште, према процени Саве Грујића, пет до шест стотина метара ширине и два километра дужине.¹⁷ Пре разграничења Србије и Турске, односно проласка српско-турске комисије 1833/34, земљиште у „Кључу” припадало је трнавачкој општини, али је приликом разграничења остало на турској страни, као и део земљишта других општина уз границу. Пред почетак ратова 1876–1878. земљиште у „Кључу” било је власништво видинског Турчина Хаџи-Нурија који

¹⁵ Латов брода тимочког Карантину радујевачком, Брегово, 23. јануара 1881, П№ 2102, АС, МУД-П, 1881, ф. III, р. 100/881; директор и лекар Карантина радујевачког министру унутрашњих дела, Радујевац, 28. јануара 1881, исто; Министарство унутрашњих дела начелнику Крајинског и Црноречког округа, Београд, 17. фебруара 1881, исто; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, (Софија), 12. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, дел. прот, № 6044; Ј. Ристић министру унутрашњих дела, Београд, 21. септембра 1879, АС, МУД-П, 1879, П№ 7850, ф. XIV, р. 136/879; Заступништво Бугарске у Србији Министарству иностраних дела Србије, (Београд), 7. децембра 1879, № 11, АС, МИД-А, 1879, дел. прот, № 8124; начелник Министарства иностраних дела Министарству унутрашњих дела, Београд, 20. децембра 1879, П№ 10246, АС, МУД-П, 1880, ф. XIII, р. 169/880; Начелство Црноречког округа Министарству иностраних дела, (Зајечар), 22. децембра 1879, АС, МИД-А, 1879, дел. прот, № 8510; начелник Црноречког округа министру унутрашњих дела, Зајечар, 26. марта 1880, П№ 2599, АС, МУД-П, 1880, ф. XIII, р. 169/880.

¹⁶ М. Самарцић, *Српско-руски спор о граничној линији између црноречког округа и кулског среза 1878–1879. године*, Зборник Матице српске за историју, 69–70 (2004), 92–95.

¹⁷ С. Грујић министру иностраних дела, Софија, 1. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-И, Д-И, Б/5, пов. бр. 465.

га је давао у аренду сељацима општине Грацко, са десне обале Тимока. После Другог српско-турског и Руско-турског рата и ослобођења Бугарске, Трнавчани су већ у фебруару 1878. код српске владе покренули питање враћања земљишта у „Кључу”, а њихов представник изашао је, са представницима села из околине Великог Извора, крајем маја 1879. и пред чланове српско-руске комисије, Ђурића и Плевеа.¹⁸

Пошто ови кораци нису постигли жељени успех, почетком 1880. Трнавчани су били заинтересовани да спорну земљу откупе од Хаџи-Нурија, али су страховали да им бугарске власти то неће дозволити.¹⁹ Пажњу две владе привукли су у мају 1880. када су протерали бугарске стражаре из карауле која се налазила на средини „Кључа”.²⁰ Нови сукоби Трнавчана са бугарским пограничним властима довели су до образовања комисије за решавање овог питања и до доласка Саве Грујића из Софије у Трнавац 26. августа 1880, у пратњи драгомана руског конзулата у Видину и представника српских и бугарских пограничних власти.²¹ Из обимног извештаја који је Грујић поднео свом министру није тешко уочити да је српска влада овом питању придавала велики значај. Настojeћи да да одговор на питање шта влада може да учини да би задовољила жеље Трнавчана, Грујић је изложио мишљење да би земљу било лако вратити сељанима ако би претходно између две владе било решено питање исправке државне границе у корист Србије. Међутим, српски заступник у Софији сматрао је да тренутно није време за отварање овог питања и „да би покушај безуспешан остао и поновљена распра нашкодила би само установљењу добрих суседних одношаја”. Прео-

¹⁸ М. Самарџић, *Српско-руски спор о граничној линији између црноморског округа и кулског среза 1878–1879. године*, 80–82; 90.

¹⁹ Начелник Црноморског округа министру унутрашњих дела, Зајечар, 17. априла 1880, Архив Српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Фонд Јована Ристића, инв. бр. 32/603, сигн. XXXII/19.

²⁰ Бугарски агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, (Београд), 6. јуна 1880, АС, МИД-А, 1880, дел. прот. № 4586; министар иностраних дела министру унутрашњих дела, Београд, 18. јуна 1880, П№ 5164, АС, МУД-П, 1880, ф. XI-П, р. 169/880.

²¹ Бугарски агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, (Београд), 24. јуна 1880, АС, МИД-А, 1880, дел. прот. № 5049; Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, (Београд), 25. јуна 1880, исто, № 5126.

стала је могућност да Трнавчани од бугарских власти, односно суда у Видину, захтевају одобрење за куповину земљишта од Хаџи-Нурија са којим су се већ договорили за цену од 2 000 дуката. Према Грујићевом мишљењу, ако би бугарске власти одобриле куповину која је на основу бугарских закона била могућа, српска влада морала би имати у виду да се бугарске општине на новој српско-бугарској граници налазе у истом положају, да би се њима морало дозволити слободно уживање поседа на српској страни државне границе упркос томе што је то било у супротности са уставом.²²

Неколико дана пре Грујићевог доласка предузимљиви Трнавчани обратили су се непосредно председнику владе Јовану Ристићу са молбом да им се од бугарске владе издејствује слободан прелазак ради обраде земље, али су кораци које је предузело Министарство иностраних дела завршили без успеха.²³ Бугарска влада спремно је прихватила захтев и издала потребна наређења, али је, када је установила да је реч о земљишту на старој српско-бугарској граници, обавестила српско заступништво у Софији да је после пажљивог проучавања захтева утврђено „да на пограничној линији Видинског округа нема никаквог имања које би припадало каквој српској општини тим пре што на граници поменутог округа (...) нису ни учињене какве измене пограничне и постојећа граница (...) остала је (...) она иста која је и пре рата била”, те „следователно није (...) ни било могућно да какве земље од српске територије уђу у састав Бугарске Кнежевине или обратно”.²⁴ У међувремену, Ристићева влада

²² С. Грујић министру иностраних дела, Софија, 1. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-И, Д-И, Б/5, пов. бр. 465.

²³ Министар иностраних дела министру унутрашњих дела, Београд, 18. августа 1880, исто, пов. бр. 450; начелник Црноречког округа министру унутрашњих дела, Зајечар, 9. септембра 1880, АС, МУД-П, 1882, ф. III, р. 199/882; Р. Милојковић Ј. Ристићу, Београд, 19. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-И, Д-И, Б/5, пов. бр. 482; Ј. Ристић Р. Милојковићу, Београд, 20. септембра 1880, исто, пов. бр. 485; Ј. Ристић С. Грујићу, Београд, 30. септембра 1880, исто, пов. бр. 492.

²⁴ Заступништво у Софији министру иностраних дела, Софија, 3. новембра 1880, исто, пов. бр. 511; начелник Министарства иностраних дела министру унутрашњих дела, Београд, 19. новембра 1880, исто, пов. бр. 525; С. Грујић Ч. Мијатовићу, Софија, 29. децембра 1880, исто, пов. бр. 573; Ч. Мијатовић министру унутрашњих дела, Београд, 19. новембра 1880, П№ 10183, АС, МУД-П, 1882, ф. III, р.

је пала, питање „Кључа” остало је нерешено, а сукоби Трнавчана са бугарским властима и пограничним стражама настављени су.

Неуређеност граничног питања са Бугарском било је проблем који се провлачио и за време напредњачких влада. За време Ристићевог министровања, упркос повременим договорима влада, контактима локалних власти и образовању комисија за решавање појединих питања, трајнији споразум није постигнут. Почетак 1881. донео је нове притужбе са обе стране. Бугарски агент у Београду у периоду јануар – април 1881. жалио се више пута код српске владе на поступке српских пограничних власти које су становништву са бугарске стране границе отежавале прелазак и обрађивање земљишта на српској страни, па је министар унутрашњих дела још једном издао наређење пограничним властима да олакшају бугарским сељацима обраду земљишта.²⁵ Настављена је, такође, недозвољена сеча шуме у пограничном појасу на новој граници и хапшења починиоца,²⁶ бугарска влада оптужила је становништво са српске стране границе за паљевину више бугарских караула на старој граници,²⁷ Трнавчани нису одустајали од својих захтева за земљиштем у „Кључу” иако је крајем 1880. бугарска влада одбила њихов захтев као неоснован,²⁸ а

199/882; Ч. Мијатовић министру унутрашњих дела, Београд, 22. јануара 1881, П№ 1055, исто.

²⁵ Д. Кировић министарству иностраних дела Србије, Београд, 19. јануара 1881, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 466; исти истом, Београд, 2. фебруара 1881, исто, № 1019; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Београд, 26. јануара 1881, исто, № 1030; Бугарска агенција у Београду Министарству иностраних дела Србије, Београд, 17. марта 1881, исто, № 2452; иста истом, Београд, 6. априла 1881, исто, № 3013; Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, Београд, 22. априла 1881, исто, № 3983; бугарски агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, Београд, 11. маја 1881, исто, № 4136.

²⁶ Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, Београд, 25. јануара 1881, исто, № 870; начелник Власотиначког среза Начелству Нишког округа, Власотинци, 17. јануара 1881, П№ 1133, АС, МУД-П, 1881, ф. IX, р. 83/1881.

²⁷ Бугарска агенција у Београду Министарству иностраних дела, Београд, 28. јануара 1881, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 1020; Министарство унутрашњих дела Министру иностраних дела, Београд, 2. јануара 1881, П№ 24, АС, МУД-П, 1881, ф. XXIII, р. 52/1881.

²⁸ Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 29. децембра 1880, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 237; исти истом, Софија, 11. јануара

вражогрначка општина, као и трнавачка, покренула је питање враћање земљишта које је приликом разграничења 1833/34. припало Турској, а 1878/79. Бугарској.²⁹ Поред наведених и из претходних година познатих појавио се и нови проблем који у контактима влада претходних година није помињао. Изливање Тимока у пролеће 1881. довело је до нове промене корита реке и ставило пред две владе потребу да се и ово питање реши.³⁰

За владу Милана Пироћанца решавање спорова везаних за земљиште на граници није било без значаја. Обавештавајући посланике на страни о најзначајнијим спољнополитичким питањима којима се влада бавила у лето 1881. Пироћанац је после потписивања трговинског уговора и решења железничког питања одмах навео регулационе пограничних спорова са Бугарском.³¹ Сличног мишљења била је и бугарска влада и због тога је на њен предлог у мају 1881. одлучено да буде образована мешовита српско-бугарска комисија са задатком да прође целу граничну линију, установи све проблеме и предложи начин њиховог коначног решавања.³² За српске комесаре одређени су Милан Ћ. Милићевић, начелник Полицијског одељења Министарства унутрашњих дела и Милан Дамњановић, члан Касационог суда, док су Бугарску представљали Димитрије Каранфиловић, члан Главне контроле и Стефан Попов, чиновник у Министар-

1881, исто, № 459; кмет села Трнавца Министарству иностраних дела, 27. марта 1881, исто, № 2730; општина трнавачка Министарству иностраних дела, 26. марта 1881, исто, № 2890; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 7. априла 1881, исто, № 3816; Начелство Црноречког округа Министарству иностраних дела, Зајечар, 15. маја 1881, исто, № 4225.

²⁹ Вражогрначка општина министру иностраних дела, 17. јануара 1881, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 853; иста истом, б. м, б. д, исто, № 1493; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 8. марта 1881, исто, № 2341.

³⁰ Јован П. Јовановић из Мокрања Министарству иностраних дела, 15. маја 1881, исто, № 4265; министар финансија Министарству иностраних дела, Београд, 16. маја 1881, исто, № 4527.

³¹ Заступник министра иностраних дела дипломатским представницима Србије, Београд, 1. августа 1881, АС, МИД-ПО, 1881, дел. прот, № 58.

³² Министар иностраних дела министру унутрашњих дела, Београд, 15. маја 1881, АС, МУД-П, ф. I, р. 9½/1881, П№ 7283.

ству иностраних дела.³³ Први састанак српско-бугарске пограничне комисије одржан је у Неготину 19. јуна.³⁴ Комисија је на граници провела више од месец дана и 23. јула стигла је у Врање. Неколико дана касније комесари су у Нишу потписали протоколе заседања и комисија је привремено завршила са радом док комесари са својим владама не усагласе ставове о појединим питањима. По повратку у Београд српски комесари предали су 20. августа председнику српске владе пројекте уговора о решавању питања земаља на Тимоку и о уживању имања са супротне стране границе.³⁵ Према овом пројекту старо корито Тимока требало је да буде граница, а не сама река која је често мењала ток, власници имања која остану на туђој територији давали би дажбине својој држави, а летину би преносили у своју државу без икаквих плаћања. Пројекат, разматран у Софији у јесен исте године, наишао је на резервисаност бугарске владе која је сматрала да он пре свега штити српске интересе и до новог састанка комисије, до којег је требало доћи у октобру у Београду, није дошло.³⁶

Пошто споразум двеју влада није постигнут настављали су се проблеми на граници. Поред већ уобичајених, али на овом делу границе ређих, недозвољених прелазака, крађа, сече шуме са друге стране границе, на старој граници најинтересантније је било питање тимочке границе на делу на којем је река променила ток. Током претходних деценија Тимок је више пута мењао корито. Према наводима Ђорђа Симића, члана српско-турске комисије која је 1873. решавала спорна питања на граници, спорна ливада Обреновића код бугарског села Брегова остала је на десној страни Тимока приликом

³³ Исто; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, б. м, б. д, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 5077; М. Ђ. Милићевић, *С Дунава над Пчињу. Белешке уз пут*, Београд, 1882, II; *Външната политика на България*, I, Софија, 1978, 265–266.

³⁴ М. Ђ. Милићевић министру иностраних дела, (Неготин), 18. јуна 1881, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 5691.

³⁵ *Дневник Милана Ђ. Милићевића, књига XI, (1. јануар 1881 – 31. децембар 1883)*, АСАНУ, сигн. бр. 9327, стр. 1538, 1542.

³⁶ Е. Стателова, *Дипломацијата на Княжевство България 1879–1886*, Софија, 1979, 107; заступник Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 27. септембра 1881, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 8098; исти истом, Софија, 5. октобра 1881, исто, № 8419; исти истом, Софија, 8. октобра 1881, исто, № 9086; исти истом, Софија, 14. децембра 1881, исто, № 11300.

поплаве и промене корита 1834. Насупрот томе, два и по километра низводно од Брегова, на левој, српској страни Тимока остало је код бугарског села Балеј, земљиште названо Царева ливада, површине два пута веће него спорна Краљева ливада, имање Обреновића. Ново изливање реке у пролеће 1881. довело је до нове промене њеног тока и поставило и ово питање пред две владе. Извесно је да је приликом изливања Тимока у пролеће 1881. поново дошло до померања границе код Брегова и да су, када је Тимок образовао ново корито, неке ливаде остале тада на супротној страни његовог тока, а коришћење тих ливада за испашу од стране бугарских сељака било је каснијих месеци повод жалби са српске стране.³⁷ Став српске владе да старо корито чини границу био је један од најзначајнијих разлога одбијања бугарске владе да пристане на предложени пројекат пограничне конвенције.³⁸

На новој граници и даље су се током 1881. и 1882. повремено појављивали проблеми у вези са преласком становништва ради обраде земљишта са друге стране границе, али обе владе настојале су да изађу у сусрет притужбама и молбама друге стране и издавале су наређења да се не чине сметње при преласку границе.³⁹ Велики про-

³⁷ Јован П. Јовановић из Мокрања Министарству иностраних дела, 15. маја 1881, АС, МИД-А, 1881, дел. прот, № 4265; министар финансија Министарству иностраних дела, Београд, 16. маја 1881, исто, № 4527; начелник Крајинског округа Министарству иностраних дела, б. м, 17. августа 1881, исто, № 7458; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 23. септембра 1881, исто, № 8560; начелник Крајинског округа Министарству иностраних дела, б. м, 4. маја 1882, АС, МИД-А, 1882, дел. прот, № 4401; исто истом, 11. маја 1882, исто, № 4752; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 3. септембра 1882, исто, № 8854.

³⁸ *Външната политика на България*, I, 318–319.

³⁹ Трифун Маринковић, Ђорђе Вељковић, Андра Јовановић и други из Пирота Министарству иностраних дела, (Пирот), 31. децембра 1882, АС, МИД-А, 1882, дел. прот, № 154; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 5. фебруара 1882, исто, № 1280; исто истом, Софија, 15. марта 1882, исто, № 2722; Поп Андон и Станко Христов непознатом, б. м, 5. јуна 1882, исто, № 5491; бугарски агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, Београд, 28. јуна 1882, исто, № 6396; Министарство финансија Министарству иностраних дела, Београд, 22. јула 1882, исто, № 7210; Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, Београд, 22. септембра 1882, исто, № 9374; бугарски

блем, међутим, била је недозвољена сеча шуме. Сељаци из села са бугарске стране границе, пре свих из Сенокоса и Славиња, али и из Браћевца, Изатовца и других села, прелазили су током летњих месеци 1881. наоружани и у већим групама границу и „сатирали немилице гору” на планини Прелесју. Српске пограничне власти нису биле противне да бугарски сељаци носе дрва за огрев из шума са српске стране границе из којих су то и раније чинили и које су им представљале једини извор дрва за огрев, али је неконтролисано рушење шуме било противно уредбама о шумама за које су српске пограничне власти без успеха инсистирале да их и бугарски сељаци поштују. Српске страже нису их могле спречити у преласцима границе, а повремено је долазило и до пуцњава када су стражари покушавали да преласке спрече. Овакви поступци изазивали су незадовољство прво пограничних власти, а затим и владе и довели до преписке са бугарском владом. Уобичајени одговори на основу извештаја бугарских пограничних власти у којима се доказивала оправданост властитих поступака, предлагање локалне комисије, били су део вишемесечне преписке и, као и обично, нису донели никакав резултат. Почетком 1882. Грујић је из Софије јавио да је бугарски министар унутрашњих дела издао наредбу којом је сељацима забрањена сеча шуме на Прелесју, али ово није спречило, и на Прелесју и на другим местима, повремене преласке и даљу сечу током следећих месеци. На другој страни, бугарски агент у Београду није пропустио да се жали српској влади на сличне поступке српских сељака на другим деловима нове границе.⁴⁰

агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, Београд, 29. септембра 1882, исто, № 9656.

⁴⁰ *Пирот и срез нишавски 1801–1918*, I, приредио И. Николић, Пирот, 1981, 576–577, 626–628, 648–649, 653; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 2. фебруара 1882, АС, МИД-А, 1882, дел. прот, № 1195; бугарски агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, Београд, 10. марта 1882, исто, № 2312; министар унутрашњих дела министру иностраних дела, Београд, 16. марта 1882, исто, № 2657; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 20. марта 1882, исто, № 2984; исто истом, Софија, 23. марта 1882, исто, № 2986; министар унутрашњих дела министру иностраних дела, Београд, 16. маја 1882, исто, № 4850; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија, 17. јуна 1882, исто, № 6146; бугарски агент у Београду Министарству иностраних дела Србије, Београд, 21. јула 1882, исто, №

Чести недозвољени преласци границе и потреба обрађивања имања која су се налазила са обе стране границе доводили су до уништавања „пограничног плота” који је најчешће био управо то, ниска дрвена ограда развучена дуж граничне линије. Уклањање плота доводило је до тога да тачно место граничне линије често није било означено. Према извештају начелника Височког среза сељаци су то чинили из два главна разлога: да избегну контролу пограничних стражара и олакшају кријумчарење робе за коју је неопходно плаћање царине, те да, ако већ не могу присвојити земљиште које је припало Србији, доведу у питање тачан правац граничне линије. У том циљу самостално су отпочели са копањем канала дајући граничној линији нов правац.⁴¹ У пролеће 1882. пограничне власти приступиле су поновном прецизном обележавању граничне линије у складу са протоколима пограничне комисије из 1879. године. Граница је средином маја поново означена обнављањем ограде и, на местима где се оно показало непрактичним, ископавањем канала и подизањем хумки дуж граничне линије. Ново обележавање границе изазвало је велико незадовољство становништва са бугарске стране границе, посебно на местима где су ископани канали јер су они често пресецили обрадиво земљиште и отежавали његову обраду. На многим местима ограда је порушена и канали затрпани непосредно по одласку сељака који су је означили и убрзо су уследиле жалбе бугарских сељака својим пограничним властима, а затим преко бугарске владе и српској влади која је оптужена за уништавање усева бугарских сељака, а неколико недеља касније и за исправљање граничне линије у своју корист. Са жељом да нови проблеми буду решени бугарска влада упутила је крајем јула српској влади предлог да једна мешовита комисија обележи границу видљивим ознакама ради избегавања нових сукоба.⁴²

7145; Заступништво Србије у Софији Министарству иностраних дела, Софија 12. октобар 1882, исто, № 10324; Министарство унутрашњих дела Министарству иностраних дела, Београд 10. септембра 1882, исто, № 10668; начелство Нишког округа министру унутрашњих дела, Ниш, 9. децембра 1881, АС, МУД-П, 1882, П№ 16347, ф. V, р. 110/1882.

⁴¹ *Пирот и срез нишавски 1801–1918*, I, 705–706.

⁴² Заступник помоћника начелника Височког среза министру унутрашњих дела, Пирот, 13. маја 1882, АС, МУД-П, 1882, П№ 6131, ф. VIII, р. 9/1882; министар

Гранично питање постало је посебно актуелно од септембра 1882, јер је 4. септембра, поред трговинског уговора ступила на снагу и ветеринарска конвенција са Аустроугарском. Трећим чланом Конвенције забрањен је увоз и провоз рогате стоке из Бугарске, као и из Турске и Румуније.⁴³ Када је почело спровођење Конвенције почели су и проблеми. Бугарска влада забранила је неколико дана касније увоз и провоз стоке из Србије, а српској влади поручено је да бугарска влада не признаје никакве обавезе које произилазе из новонасталог стања. Да би ипак у одређеној мери био олакшан путнички и трговачки саобраћај две владе постигле су споразум да се не праве сметње путницима који путују или возе робу на коњима. Постигнут је, такође, споразум да власницима двовласних имања буде, уз извесна ограничења, дозвољено да прелазе границу и са рогатом марвом јер им је она била неопходна за обраду земље.⁴⁴

Решавање проблема посредством међудржавне комисије показало се неопходним. Бугарски делегати Тодор Икономов и Јосиф

иностранних дела начелнику Пиротског округа, Београд, 22. маја 1882, исто; начелник Пиротског округа министру унутрашњих и иностранних дела, Пирот, 24. маја 1882, исто; министар унутрашњих дела министру иностранних дела, Београд 14. маја 1882, АС, МИД-А, 1882, дел. прот, № 4613; бугарски агент у Београду министру иностранних дела Србије, Београд, 14. јуна 1882, исто, № 5814; Министарство унутрашњих дела Министарству иностранних дела, Београд, 25. јуна 1882, исто, № 6648; бугарски агент у Београду Министарству иностранних дела Србије, Београд, 19. јула 1882, исто, № 7041; Министарство унутрашњих дела Министарству иностранних дела, Београд, 17. августа 1882, исто, № 8060; Заступништво Србије у Софији Министарству иностранних дела, Софија, 30. јула 1882, исто, № 7681; *Пирот и срез нишавски 1801–1918*, I, 710–711, 713, 715–716; 728–729, 733–734; начелник Пиротског округа министру унутрашњих дела, Пирот, 4. јуна 1882, АС, МУД-П, 1882, П№ 7344, ф. VIII, р. 27/1882; Министарство унутрашњих дела начелнику Пиротског округа, Београд, 9. јуна 1882, исто; начелник Пиротског округа министру унутрашњих дела, Пирот, 16. јуна 1882, исто; министар иностранних дела министру унутрашњих дела, Београд, 15. јуна 1882, исто; исти истом, Београд, 22. јула 1882, исто; исти истом, Београд 12. августа 1882, исто.

⁴³ *Зборник закона, правила и наредба по струци царинској, III део 1882*, Београд, 1884, 78–79.

⁴⁴ Исто, 271, 322; Заступништво Србије у Софији Министарству иностранних дела, Софија, 30. августа 1882, АС, МИД-А, 1882, дел. прот, № 8483; исто истом, Софија, 8. септембра 1882, исто, № 8832; исто истом, Софија, 24. септембра 1882, исто, № 9757.

Ковачев, председник и секретар Државног савета, приспели су у Београд 19. октобра.⁴⁵ Три дана касније дошло је до првог састанка између бугарских комесара и српских комесара Милана Ђ. Милићевића и Ђорђа Симића, начелника Министарства иностраних дела, који је заменио Милана Дамњановића, прошлогодишњег Милићевићевог помоћника. Проблеми су се појавили већ на првом састанку. Према Милићевићевом сведочанству, проблем се састојао у томе што су бугарски делегати, вероватно због догађаја претходног пролећа, добили од своје владе наређења да захтевају да граница још једном буде прегледана и обележена прецизно по тачкама које је обележила међународна комисија. Председник српске владе страховао је да се иза оваквих захтева крију задње мисли о измени међународним уговором утврђене границе у бугарску корист и није био спреман да пристане на ревизију целе границе, већ само на излазак комисије на спорна места. Пошто бугарски комесари нису попустили српска влада интервенисала је посредством заступника у Софији код бугарске владе и од Грујића добила одговор „да и бугарска влада не тражи верификацију целе границе него само на местима спорним”. Рад комисије настављен је тек 23. новембра и текао је брзо. Почетком децембра цео текст новог пројекта пограничне конвенције био је готов.⁴⁶

Предложеним пројектом конвенције још једном је као граница између две државе прихваћена линија одређена од стране међународне комисије 1879, али је предвиђено да мешовита комисија састављена од инжењера обеју страна прегледа и означи границу на свим местима на којима погранична линија није видљиво означена и на местима на којима постоје жалбе становништва на тренутни ток граничне линије (чл. I). При коначном одређењу границе предвиђено је да буду узете у обзир потребе пограничног становништва и дозвољена је могућност исправке граничне линије која би ишла међама пограничних села не пресецајући имања на два дела (чл. IV). Уколико исправка не буде могућа предвиђена је размена или продаја у року од пет година од потписивања конвенције (чл. V и XV). У

⁴⁵ Бугарски агент Министарству иностраних дела Србије, Београд 19. октобра 1882, исто, № 10325.

⁴⁶ *Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI*, АСАНУ сигн. бр. 9327, стр. 1650–1663.

међувремену, власницима имања требало је да буде дозвољен неометан прелазак на тачкама које је требало да за ову намену буду одређене и које су предвиђене и за вршење прегледа, а предвиђено је и да имања буду ограђена и на тај начин да буде спречена повреда имања становника суседне државе (чл. VIII). Сељаци су дажбине требали плаћати оној држави у којој живе (чл. X), а требало је да буду ослобођени плаћања царина за пренос приноса са својих имања (чл. XI). Чланови XVIII–XXI посвећени су воденој граници између две државе, односно Тимоку. Наинтересантији је део члана XIX који говори о могућој природној промени тока пограничних река. Њиме је предвиђено да граница између две државе и даље остане река, а да на другој страни заостало земљиште и даље остаје у поседу претходног власника и подлеже одредбама члана XV конвенције.⁴⁷

Председник српске владе није био задовољан пројектом конвенције. Разлози су вероватно били исти они који су пре почетка преговора у октобру 1882. навели српску владу да инсистира на новим инструкцијама бугарским комесарима. Поред тога, Пироћанац је изражавао и сумњу да ће Турска пристати на измену граничне линије, јер је Бугарска још увек била њен вазал и она је требало да буде позвана да изнесе свој став у тако значајном питању какво је била измена граничне линије. Пироћанац је, такође, имао приговор на форму уводног дела конвенције јер се у њему наводи да споразум потписују владе, а не владари. Услед неусаглашености ставова влада у вези са коначним текстом конвенције ово питање остало је нерешено.⁴⁸

Преласком бунтовника у Бугарску после Тимочке буне гранично питање добило је сасвим нову димензију. Две владе успешно су решиле питање повратка у Србију бегунаца, радикалских неистомишљеника који су побегли у Бугарску. Они су преко Радујевца враћени у Србију.⁴⁹ Међутим, много је важније било питање радикалске емиграције. На молбу српског краља и владе бугарска влада прво је

⁴⁷ *Външната политика на България*, I, 385–390.

⁴⁸ *Дневник Милана Ђ. Милићевића*, XI, АСАНУ 9327, стр. 1663; Е. Стателова, нав. дело, 108.

⁴⁹ *Тимочка буна 1883*, VI, *Грађа*, приредили Д. Тодоровић и Љ. Поповић, Београд, 1986, 211, 262–263.

донела одлуку да удаљи емигранте од границе у Шумлу, али је убрзо променила ту одлуку. Емигранти су остали уз границу, али је бугарска влада обећала да ће на њих пажљиво мотрити, а Пашић је вероватно услед деловања бугарске владе, у првој половини децембра 1883. прешао из Видина у Софију, где га је било лакше надзирати. Иако су и даље постојали спорови у вези са двовласним имањима на новој граници, они су од краја 1883. имали за владу другоразредни значај. Дешавања на старој граници, на којој су, упркос обећању бугарске владе, преласци емиграната почетком 1884. били све учесталији, привукла су сву пажњу српске владе. С обзиром на конфигурацију терена и међусобну удаљеност пограничних караула, било је немогуће надзирати граничну линију и емигрантима који су живели у пограничном подручју није било тешко да пређу границу. Иако су повремено преласци емиграната који су пребегли из места у близини границе узнемиравали погранично становништво, они су за државу значили мању опасност. Припреме за нову буну којој је требало да претходи упад емигрантских чета из Бугарске о којима је почетком 1884. српска влада добијала обавештења, представљале су много већу опасност. Српска влада одлучила је, због тога, да поново покрене питање удаљавања емиграната од границе.⁵⁰

Почетком фебруара 1884. прелазак четворице емиграната који су били насељени у Киријеву, селу непосредно уз српско-бугарску границу, послужио је као повод. Првог марта 1884. дипломатски агент Србије у Бугарској Ђорђе Симић предао је бугарској влади ноту са захтевом да емигранти буду удаљени. Тек 16. априла бугарска влада одговорила је да дојаве српских пограничних власти нису тачне и да нема никакве опасности од упада емиграната. Пет дана касније, 21. априла, бугарска влада покренула је бреговско питање. На помен емигрантског питања бугарска влада одговарала је помињањем уклањања српске страже са бреговске карауле. У данима који су претходили 22. мају, дану када су бугарски жандарми протерали

⁵⁰ Исто, 220, 226, 261, 265–267; „Један бегунац“ краљу Милану, Рушчук, 13. децембра 1883, АСАНУ, Заоставштина Драгослава Страњаковића, 14556/1214; В. Казимировић, *Никола Пашић и његово доба 1845–1926*, I, Београд, 1990, 443–450; Д. Р. Живојиновић, *Краљ Петар I Карађорђевић, У изгнанству 1844–1903. године*, Београд, 2003, 291.

српску стражу са бреговске карауле, до српске владе долазиле су све чешће вести о припремама за упад. Бугарска влада порицала је такве вести. Деветнаестог маја Гарашанин је обавештен да су бугарске пограничне власти ухапсиле двојицу чувара јавне безбедности и једног пандура који су хватајући емигранте прешли границу и да одбијају да их пусте. Преподне 22. маја из Софије су стигле вести да је у бугарску престоницу стигао свргнути митрополит Михаило, а од црногорског Министарства иностраних дела да је спречен упад у Србију чете предвођене попом Луком Ђуровићем. Такве вести тумачене су у оквиру општих припрема емиграната да са две стране упадну у Србију. У таквој ситуацији 22. маја, дакле истога дана када су са више страна стигле потврде о припремама емиграната и Црногораца за упад у Србију, стигла је вест о томе да су бугарске пограничне власти протерале српску стражу са карауле на бреговским ливадама. То је била кап која је прелила чашу. Уследио је ултиматум и прекид дипломатских односа 29. маја 1884.⁵¹

На тај начин је у суштини безначајан погранични спор, који се није ни помињао у контактима две владе у првим годинама после 1879, послужио као повод за прекид дипломатских односа две државе. Споразум је постигнут у октобру 1886, односно тек када је политички интерес налагао његово решавање. Спорна ливада је неутрализована, а коначним споразумом 1888. постигнута је размена бреговске за балејску ливаду, а матица Тимока утврђена као граница.⁵²

⁵¹ *Тимочка буна 1883, VII, Грађа*, приредио Љ. Поповић, Београд, 1989, 69, 71, 73, 80, 84–88, 90, 92; Ћ. Симић М. Гарашанину, Софија, 3. маја 1884, АС, МИД-ПО, 1883, Ф-III, Д-VII, С/8, пов. бр. 283; заступник Србије у Софији министру председнику, Софија, 16. маја 1884, исто, пов. бр. 348; заступник Србије у Софији министру председнику, Софија, 3. јуна 1884, исто, пов. бр. 362; М. Самарцић, *Извештај Ђорђа Симића о развоју Бреговског питања 1884. године*, Истраживања, 15 (2004), 251–263; А. Раденић, *Радикална странка и Тимочка буна, Историја Радикалне странке, Доба народњаштва*, 2, Зајечар, 1988, 779; *Односи Србије и Црне Горе у XIX веку 1804–1903*, приредио П. Поповић, Београд, 1987, док. бр. 671–674; Н. Ражнатовић, *О раду радикалске опозиције, кнеза Петра Карађорђевића и књаза Николе против режима краља Милана у Србији 1883–1889. године*, Историјски записи, година XIX, књига XXIII, 1 (1966), 60–63.

⁵² В. Јовановић, *Србија и Бугарска 1886–1896*, Београд, 2002, 36–37, 70; Ч. Мијатовић посланствима Србије, Београд, 11. јуна 1888, АС, МИД-ПО, 1888, Ф-II, Д-I, пов. бр. 513; *Външната политика на България*, III, София, 1995, 198.

С друге стране, локални гранични спорови између становништва као да су пали у заборав. Они су и даље постојали – то је лако утврдити листајући историјске изворе, али нису оставили значајнијег трага у међудржавним односима. О њима није више расправљано на нивоу међудржавних комисија, нити је постигнут споразум о размени земљишта. Реално је претпоставити да је време донело решење овог проблема. Притужби ове врсте из године у годину било је све мање. Две претпоставке чине се реалним. Или је у међувремену постепено, у појединачним случајевима, долазило до продаје земљишта, или су становници пограничних области престали да се при сваком случају жале локалним властима, схвативши да је то све узалудније. Вероватно у обема претпоставкама има истине. Не би, такође, требало занемарити могућност да су код пограничних власти вишегодишњи спорови створили одређену рутину у односу према сељацима који су обрађивали земљу с друге стране границе, те је то допринело смањењу притужби.

Када поставимо питање у чему је значај непрестаних спорова на граници могли бисмо рећи да су они одиграли одређену улогу у међудржавним односима, односно у њиховом погоршању. Међутим, погоршање односа између Србије и Бугарске почивало је на много снажнијим противречностима него што су то ситни погранични спорови и њихов дугорочни утицај на међудржавне односе не треба прецењивати. Сматрамо да су гранични спорови имали много већи утицај на локалном нивоу. Територија вештачки подељена од стране међународне комисије чинила је заправо јединствен географски и привредни простор подељен одлуком великих сила. Непрестани сукоби на граници изазивали су незадовољство локалног становништва усмерено против становништва с друге стране границе, које су сматрали непосредно кривим за своје проблеме, а затим и према локалним и државним властима суседне државе. На тај начин непрестани спорови утицали су на постепено рађање свести о различитости, о нама и њима, као битном сегменту у развоју националне свести – процесу који је крајем XIX века на овом простору био у пуном замаху, и створили су од вештачки повучене границе стварну границу, не само између две државе, већ и између два народа.

Momir SAMARDŽIĆ

FRONTIER DISPUTES IN THE RELATIONS OF SERBIA AND
BULGARIA: ORIGINS, DEVELOPMENT AND SIGNIFICANCE

Summary

The relations between the Serbian and the Bulgarian governments were dogged by frontier issues from the establishment of the diplomatic relations between the two countries in 1879 to their suspension in 1884. They were mainly caused by the manner in which the 1879 international commission defined the new Serbian-Bulgarian frontier, leaving on the Bulgarian side pastures, fields and forests of the villages which lay on the Serbian side, and vice versa. In the case of the old borderline, the problems were of an earlier date, persisting from the time of the drawing of the Serbian-Turkish frontier in the 1830s. A particularly difficult problem was the river Timok, which often altered its course. The efforts made by the two governments to solve these problems were not successful, and the dispute over a meadow on the Bulgarian side of the Timok was made the occasion for the break of diplomatic relations.